

ACC. N:R M. 13875: 1-13.

Landskap: Skåne Upptecknare: Fritjof Persson, Jonstorp
Härad: Luggude Berättare: " " "
Socken: Jonstorp Berättarens yrke: f. d. lantbr.
Uppteckningsår: 1954 Född år 1884 i Jonstorp

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kvinnor och kvinnlöst. s. 1-13. LUF 99.

Skriv endast på denna sida

Luf. 99

/

De gamla holländska väderkvarnen voro byggda vid 1838 talet, och hade följande utseende: Fyra våningar med inkörsporten. Fyra vingar, ett grovt trä på baksidan som gick ned från taket eller hättan som den även kallades. I nedre ändan av detta trä som kallades svansen var anbragt ett epel - med vilket hättan vreds - drejades till vindriktningen. Från hättan utgick en lång stång - persen kallad, i denna var en ketting fästad som gick ned till drejningsdrifningen. På det stora axel. Hjuliet var anbragt ett bronsband, likt bronsbandet på en bil. När kvarnen skulle sättas i gång låtlades persen varpå kvarnen sattes sig i gång. När kvarnen skulle stannas drogs detta bronsband till genom persen. Detta stora axelhjul, cirka fem alnar i diameter drev ett annat lika stort som kallades fjärrhjuliet som i sin tur drev tre andra mindre som stod i förbindelse med kvarnen.

Beklådnaden på kvarrarna var fabrickos, stundom på nedre våningen var dessa av ek. Nederst på första våningen var en vacker garnering, och nedert på andra var en likadan. Taket eller takttan var en prydnadlig kepsel med en färg som en virrblöjel. På här jag sett kvarrarna från min bostad och någon förändring av deras utseende har ej sett.

En min hemtrakt från förr ett färgtal av denna nämnda holländska typ. De som nu användas är: Franekårr, Parkult, Ryssmüllan, Hjälmhult, Sörgelstråde, Döskult, Brandstorp, Väsby, Kärva, Allernum och Plevinge. Fjörde i Väsby är medrivna liksom Högarna. Bräcke i Brunnby med brann för knappt fem år sedan, samma iden har drabbat sedan något år tillbaka, Furneberga och Gösbo. Smedstorp i Brunnby brann för kanske sex år sedan. Gernestorp vid Mjölne är medlagd fy ägarer kan ej klara sig på den.

De i trakten boende jordbrukare vilja köpa denna
kvann som skall stå som ett minnesmärke på
den vida slätten, men medel fattas.

För ett par tiotal år sedan fanns i Gärdneby i Jon-
storp ett par mindre kvannar av vassrörda typ
vid ett par mindre gårdar. Men dessa fingo ej vara
annat än till ägaren i annat blevo de skattebe-
lagda. Dessa små hulländare är nu nedbrutna.

De kvannar som nu stå utan vingar äro: Franke-
hörn, Väby, Raskarvällan och Sörgellstråde. Då
underhållet av kvannarna är stort - 400 kr. för
ett par vingar, kanske även med axeln.

I kvallkvannar i min hemtrakt har jag ej uttalat.
En sådan kvann är nu under upprensning i
Ängelholms herrnugdspark, som har stått vid Liden
även. Ett par s. k. stabbkvannar har även funnits,
en i Gädstorp, Väby, och i Frankehörn, där järn-
dubbar i klipporna utmärka fästena där hon stått.

Jag vet endast tre eller fyra vattenkvarnar i bygden, men dessa stodo ej i förbindelse med någon damm. De kunde ej drivas annat än under vintern då vattenflödet var rikligt. En större vattenkvarn fanns vid Teged vid Tegelholm. Där var vatten uppdränt året runt.

De äldsta kvarnarna jag sett äro de som finnas här nu och några förändringar på dessa har ej skett.

De kvarnar som ha träomgångar byggda af sten till omgången ej fanns af tillgå - dessa med träomgång äro Rörkult, Tjörred, Lingelströde och Gårstön.

De kvarnar med träomgång stöttade uppifrån omgången med snedtygar som vilade mitt på muren på en mindre utskjutande sten. Någon kvarn utan omgång vet jag ej. Kvarnar med träomgång äro tydligen lika gamla som de med stenomgång.

H. De grova stolpar som upphöllu kvarnen - åtta st. äro nu karrarum, tolv stann i byskant, till hjuelen an-

vårdades ej, och huggarna voru en vitbok = arbok. Där
clitning var mest utfatt var detta hända träslag lämp-
ligt. Annars ingick ej som bjälkar m.m. nästan
överallt - det fanns ju gott om detta träslag överallt.

Endast en koorn med järnvinge vet jag och är Hjälnes-
trutt i Allernum. Men denna järnvinge är visst egontyckt
ty den köper sig. (Svar Gustafsen). Den är felberkad vid
erredjor där.

Ringarna gingo alltid med sol. Håckarna som
sutt på vingens inre sida gjorde att ringarna
gingo ^{ed} med sol. Stubbarnullarna gingo med sol. (Svar Gustafsen).

Välha kvarnsegel som äro de äldsta vet jag ej. De som
finnas nu äro av samma sort som jag tidigare sett.

Aklar av järn äro ej gamla, kanske 30-40 år. På dem
äro finnas på Karlhult och Gunnestorps kvarnar.
Skoning på axeln med järn är förigen från kvarnens
byggnadsår. Käre ej axeln skall clets det förnycket på
det ställe där den lög på drejkransen, som ej var skudd.

denna bara användes med fett - falg.

Sädeskross började användas vid sekelskiftet. En sådan kross användes först att krossa havre till hästar. Men en sådan användes även krossa vete innan det färdigmalles till mjöl. Den första sädeskross jag sett var på Franekärs kvarn. Dessa krossar användes ännu i dag, men hästbeståndet är ju starkt förminskat och med detta har ju krossningen av havre följt efter.

Att hästar används till dragkraft åt störrekvarnar känner jag ej till.

Då en kvarn hade fyra våningar inrymdes alla säckarna på första våningen d. v. s. den som var över porten. Kvarningen över första inrymdes oftast fullen som mjölnarens fyg.

Vem som byggt 1838-talets kvarnar vet ej någon som jag frågat. Den person som tagit initiativet till byggandet av Franekärs kvarn 1838 hette Nill Andersson.

6. Kvarnarna byggdes efter olika storlekar. Den största

är - efter vad jag hört Kulla-Gunnarstörps 2.3 meter bred
vid nedresta kvarnloppet och virgarnas längd 40 alnar.

Kvarnen vid Biken är 18 alnar bred. Hur det förhål-
ler sig med de andra är mig ej bekant.

Den första kvarn jag hade beröring med var Franekörns,
den låg intill den småkols där jag gick. Ägaren till denna
kvarn var H. P. Olsén. Ägaren till Fenneberga kvarn var
Nils Pålsson. Gunnarstörps H. P. Jönsson. Bräcke i Brunn-
by var Knapperrups gode. Falkarmöllan i Brunnby
Oskar Jönsson. Kulla-Gunnarstörps var godsets egen-
dom, men denna var efterhandad liksom Bräcke. Även
andra än underlydande fingo mala på dessa kvarnar.

Det var ej mera än en ägare till en kvarn.

Att någon väg byggts från den ena kvarnen till den an-
dra finns jag ej. Alla kvarnar här i bygden har lagts ut med
de medeltida vägarna. (Wälby, Fenneb. Gunnarstörps o.s.v.)

7. Befattningen för malning har alltid erlagts till,
ända till första världskrigets början. Då fick ej mjölnaren

faga till utan pengar erlades, och denna betänning haller
i sig ännu.

Tullen som mjölnaren Fog använde han till utfor-
dring av svin och andra husdjur. Blev något till övers
såldes detta. Det var flera kvarnägare som även hade
jordbruk. 20-30 och 40 hemland.

Kristiden efter 1914 gjorde att kvarntullen upphörde
brödsåden skulle inlevereras till de stora kvarnarna.
Sedan detta år har största delen av bröd och mjöl
köpts i butikerna.

Inställningen till mjölnarna var oftast god - med
författning att man var ärlig eller ^{ej} stal alltför mycket
- det påstods att en mjölnare täller Fog en handfull mjöl
än han lade i säcken. Om mjölnarna konkurrerade med
varandra vet jag ej. Det var ju långt mellan kvarnarna
så var och en höll sig till den kvarn man börjat med.

En god mjölnare skulle ju vara ärlig. Om någon bli-
vit rik på sitt yrke kan jag ej svara till. Många har

flera kvarnägare sparnmåls affär och m. m. vid sidan om
ett yrke. Det är massor av jordbrukare som mer eller mindre
måla sin födersö, annars kunde ^{nybörarna} de ej försörja sig. Hårets
ställning i bygden var ej bättre än andra i samhället.
En heller något hederseppdragarins jag. Tid kalas var
ej en niojörnare hedersgästen. Att lära till niojörnare var
ingen konst. En stark pojke som kunde handtera såchar
antogs av vilken samhällsklass som helst.

Tid många kvarnar drevs ofta en s. k. "mölleven" som en
drång kallades för — Otto möllare, Ludvig möllare, var
sådana. En mölleven skulle få ena såcharn som
kommer till malning samt själv kunna sköta denna.
Ett litet rum i grästerrassen vid inkörsporten
logerade han vinter som sommar. En mölleven var
ej mera aktad än vilken bonddrång som helst.

Efter brödringen lades, åtminstone brödraden upp på
steglyftet där den om den behövde, förkades av den upp-
stigande stegvärmen. Om den rostades vet jag ej.

För säd är lätt att förmåla.

Den till förmåning avsedda säden transporterades till kvarnen medelst hästskjut, Ofta komrnopis-
hare från lågena med en liten säck säd om de tillhand-
lat sig av en jordbrukare. Denna transport skedde
på mullebår. De större spannmålsäckarna voro av
linneväv, styva och oflyttliga. Ofta voro de märkta
med ägarens initialer. De största kunde rymma 6
skäppor, var det råg kunde en sådan väga efter dåtida
vik 1/4 lipund.

Det första mjölnaren gjorde med säckarna när de komru
till kvarnen var att han hissade upp dem och ställde dem
var det lämpade sig bäst. När det deras tur att malas vägdes
de och hissades upp till kvarnen och ställdes på en platt-
form i träd med kvarnen varpå de öppnades så innehå-
let kunde rinna ned genom stens centerum. En skak-
anordning på axeln som drev sterna gjorde att ^{även} rann
jämt ned. När säcken var malen vägdes den och möllaren

ACC. N:R M. 13875: //.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

//

Lug ein rättmätige fell. 4-5 kg. innan kristiden.

Skandern behövde brödsöden malas tvärre gånger för finhetens skull. Brödsöden maldes på en kvarn och fodersöden på en arnmål.

Bönderna ville helst ha sin egen säd tillbakg vilket ej alltid lyckades. En mjölnare lämnade sämre mjöl tillbakg än det som kunde blivit av den säd som lämnades. Om det hade varit vindstilla en längre tid och bönderna voro utan mjöl voro derrycket angelägna att köra till kvarnen vid första lämpligt malnings-tillfälle.

Om en kvarn behövde innalas vet jag ej hur det gick till. När en kvarn skulle gå jämt och bra fick axeln svarvas vilket tillgick så att den färdiga axeln upphängdes vid båda ändarna och vreds runt tills den blev rund. En plöfelig vind kunde t. o. m. kasta och hålla med axeln. Sådant har jag hört hänt Parhultskvarn. Ringarna på Tranekälls kvarn lär ha skenat med de blea

stoppade innan någon skadskedde.

På tondom fingo bönderna vänta på malningen och då dryftades allt mellan himmel och jord som hänt i bygden. De som väntade med en mullaren "mol" vet jag ej om någon mat behöves. En sup bjöds alltid.

Mol är ett gammalt efterverk mala. Någon eldstad i kvarnen fanns ej. Oftast lärnades så det till malning som fick stå till den behöves och ett annat lärnades i detta ställe.

Något skrock om kvarnar och mjölnare har jag aldrig hört.

Det var ej förbjudet att mala på någon viss dag på året. På juldagen låg arbetet nere.

12. Då det blåste bra var alla dagar till malning lämpliga. Säckarna i vagnen lades oftast på toären, men även längs vagnens sidor, men ej med cruten-munnen bakåt, om den körande möta en gravid kvinna kunde det ödesdigert för vederbörande.

Filleågg

ACC. N:R M. 13875/13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

13

Eldsvåder vid kvarnar har hänt i bygden: Bräcke i Brunnby. Tunneberga i Jönstorp, Gärstör i samma socken och Pinedstorp i Brunnby. Nedriktarna äro:
Tjörvids vid Högarna samt Högarna.

En gammal vattenkvarn fanns vid Kegeå vid Kegeholm men denna brann ned för ett 20-fal år sedan.

Det var en speldärning vid kvarnen vilket var till stort men för bönderna oörför. Åt obänd anledning har dessa kvarnar brunnit ned.

Personer här i bygden som reparerat kvarnar samt satt vingar och axlar på dessa har varit: Pelleström i Döskult, Anders Ekström i Parkult, och Svarfjörsson i Gärstör.

Byggnaderna i Kattarp är byggd 1867.

Bräddemålaren ha ersatt i senare tid de nedtagna vingarna. De nedbrunna kvarnarna ha ersatts med nya byggnader som elektrificerats som drivkraft.